

MONITOR '93

VÁRI PÉTER

Miért Monitor?

Előzmények

Az Országos Közoktatási Intézet elődje, az Országos Pedagógiai Intézet Értékelési Központja 1986-ban bevezette és elindította a pedagógiai vizsgálatoknak egy olyan rendszerét, amely által lehetővé vált, hogy ciklikus rendszerességgel információk álljanak rendelkezésre az oktatás eredményességéről a tanulók teljesítményei és más mutatók alapján. Ez a vizsgálatorozat eredménykövető jellege miatt a Monitor elnevezést kapta.

A Monitor '86 vizsgálat során *az olvasásmegértési képességek, a matematikai tudás* és az akkor még szinte szervezett iskolai előzmények nélküli *számítástechnikai ismeretek* felmérésére került sor. Természetesen az ilyen széles körű vizsgálatok – az anyagi és kapacitásbeli kihatások miatt – nem terjedhetnek ki minden évfolyamra, ami persze nem is szükséges, ha karakterisztikus populációkat választunk a felméréshez.

A Monitor '86 négy populációt, életkori csoportot vizsgált. Az általános iskolai *negyedikeseket*, akik az alsó tagozat végére eljutott tanulókat reprezentálták; a *nyolcadikosokat*, akik az akkori iskolarendszernek megfelelően az alapfokú általános képzés utolsó évfolyamán tanultak; a *középfokú oktatás második szintjén levőket*, akiknek zöme éppen 16 éves volt, vagyis a törvény által szabályozott módon még éppen iskolaköteles; valamint a *gimnáziumok és szakközépiskolák utolsó éveseit*, akik az érettségi s így egyben a továbbtanulás – vagy tanulmányaik befejezése – előtt álltak. E négy populáción tehát megtörtént a tudásszint felmérése, az akkori állapotok jellemzőinek számbavétele. Az 1986-ban nyert adatokat tekinthetjük ciklikus vizsgálataink első referenciáinak.

A következő monitor típusú vizsgálatra 1991-ben került sor (*ÉK '91* elnevezéssel, amely az Értékelési Központ 1991-es vizsgálatára utal). Ez a vizsgálat a nemzetközi felmérések elemein túl a Monitor '91 vizsgálatot is tartalmazta. Az *ÉK '91* során a tanulók *olvasásmegértési, matematikai, természettudományi és számítástechnikai* tudásszintjének felmérésére került sor, de sajnos nem mind a négy korábban felmért populációban. Ez alkalommal csak az általános iskolások körében történt adatfelvétel, így a *negyedikes és a nyolcadikos tanulók* teljesítményváltozásainak megítélése vált csupán lehetővé az ötéves távlatban. Első ízben tehát az 1991-ben felvett Monitor '91 felmérés adataival hasonlíthattuk össze az öt évvel korábbi adatainkat, és adhattunk számot a tanulók eszköztudásának változásairól e folyóirat 1992. évi 4. számában. A két vizsgálat, az 1986-os és az 1991-es együttesen mutatta, hogy az effajta ciklikus vizsgálatok jó jelzéseket adnak az oktatás területén bekövetkező kedvező és kedvezőtlen tendenciákról.

A vizsgálat

A Monitor '93 vizsgálat tárgya

Ilyen előzmények után 1993. április 19–23. között került sor Monitor '93 elnevezéssel a középfokú oktatási intézmények második évfolyamán tanulóik körében országos reprezentatív tanulói tudásszintfelmérésre.

E felmérésekben ezúttal is a tanulóhoz és a civil élethez elengedhetetlenül szükséges képességeket és ismereteket – az úgynevezett eszköztudást – vizsgáltuk az olvasásmegértési képességet, a matematikai tudást, valamint a számítástechnikai műveltséget. Új elemként került a monitor vizsgálatok sorába a *természettudomány*.

Az iskolai tanulás eredményességét – szinte valamennyi tantárgy területén – erőteljesen befolyásolja az a körülmény, hogyan olvasnak, mennyire értenek meg különböző típusú szövegeket, és hogyan tudnak matematikai problémákat megoldani a tanulók. A számítástechnikai tudás mint az információhoz jutás és az információkezelés fontos eszköze, tudás a tanulóhoz. A természettudomány választását elsősorban az indokolja, hogy annak tudáskészlete – a másik három területtel együtt – a mai ember általános műveltségének fontos része. E négy teljesítményterület kiválasztásában továbbá az sem elhanyagolható körülmény, hogy mérésük, vizsgálatuk érvényes, objektív és megbízható módon végezhető el.

Vizsgálataink elsődleges célja az eszköztudás körében *teljesítménytrendek* felvázolása volt. Ezért a vizsgálatokat különböző időben, de mindig ugyanazon évfolyamok körében és az összehasonlíthatóság érdekében részben azonos tesztekkel ismételtük meg.

A minta

Az iskolamintával szemben támasztott követelményünk az volt, hogy reprezentálja az országban tanuló 10. osztályosokat iskolatípus szerinti megoszlásuk arányában, és ugyanakkor legyen érzékeny az iskolák nagyságára is. A mintanagyság felső határát – elsősorban anyagi korlátok miatt – 100 osztályban maximáltuk.

A mintát a „multistage-cluster sampling” mintaválasztási eljárással választottuk ki. Első fázisként rétegzépző szempontokat alkottunk. Fő kategóriáknak a három alapvető középfokú iskolatípust választottuk: a gimnáziumot, a szakközépiszkolát és a szakmunkásképzőt. E három iskolatípus érdekes arányeltolódást jelez akkor, ha az intézményi részarányukat (milyen az egyes iskolatípusnak megfelelő képzést nyújtó intézmények részaránya), illetve ha az ott tanulók részarányát vizsgáljuk.¹

1. táblázat

Intézménytípusok	Intézmények részaránya	Tanulók részaránya
Gimnázium	28,63%	24,66%
Szakközépiszkola	44,41%	32,66%
Szakmunkásképző	26,96%	42,68%

Az 1. táblázat tanúsága szerint a 1261 középfokú oktatási intézmény 29%-a gimnázium, 44%-a szakközépiszkola és csupán 27%-a szakmunkásképző. Ugyanakkor

¹ Mintaválasztásunk során sajátosan számoltunk a középfokú oktatási intézményekkel, amennyiben például három külön intézménynek számítottuk azt az iskolát, ahol gimnáziumi, szakközépiszkolai és szakmunkásképző osztályok is vannak.

kor a tanulólétszám alapján valamennyi 10. évfolyamon tanulót figyelembe véve 43%-ot tesz ki a szakmunkástanuló, 32%-ot a szakközépiskolás és 25%-ot a gimnazista.

Az egyes fő kategóriákon belül korábbi vizsgálataink alapján és bizonyos tapasztalati tényezők figyelembevételével a vizsgálni kívánt változóink várható variabilitásának számbavétele érdekében további rétegeket alkottunk.

Összesen a következő 11 rétegbe soroltuk a 10. évfolyamok iskoláit:

1. Budapesti gimnáziumok
2. Megyeszékhelyeken működő gimnáziumok
3. Egyéb településen működő gimnáziumok
4. Egyházi és alternatív gimnáziumok
5. Ipari szakközépiskolák
6. Kereskedelmi és közgazdasági szakközépiskolák
7. Mezőgazdasági szakközépiskolák
8. Humán (óvónői, művészeti stb.) szakközépiskolák
9. Ipari szakmunkásképzők
10. Kereskedelmi szakmunkásképzők
11. Mezőgazdasági szakmunkásképzők

A vizsgált populációval az egyes rétegbesorolásokkal és a kiválasztott mintával kapcsolatos legfőbb adatokat az 1. melléklet tartalmazza (131. oldal).

A mintavétel folyamata

A mintakeret összeállítása. A kritériumokat kielégítő valamennyi középfokú oktatási intézményt a rétegüknek megfelelő sorrendben egymás alá besorolva egy iskolalistát állítottunk össze, mégpedig úgy, hogy az egyik rétegben iskolanagyságuk szerint csökkenő sorrendben, a rákövetkező rétegben pedig növekvő sorrendben kerültek fel az iskolák a listára. Ez az iskolalista alkotta a mintakeretet.

A zónákra bontás. A mintaválasztás következő lépésében a mintakeretet 50 db azonos létszámú, úgynevezett zónára bontottuk fel.

Az iskolák kijelölése. Az így kialakított zónák mindegyikéhez egy számítógépprogram segítségével két független (véletlen) számot rendeltünk. A véletlen számok a teljes mintakeretben ily módon 100 tanulót jelöltek ki. Ezáltal az a 100 iskola került az iskolamintánkba, ahová a kijelölt tanulók tartoztak.

Az osztályok kijelölése. A mintába kiválasztott iskolák tényleges osztályadatainak kézhezvétele után vált lehetővé az előbbi fázisban kijelölt tanulók osztályainak meghatározása.

A felmérés lebonyolítása

A felmérés két tanítási napot vett igénybe. Ezalatt valamennyi tanuló három részből álló 125 perces olvasásteztet, három részből álló 120 perces matematika-tesztet, két részből álló 90 perces számítástechnika tesztet és egy 40 perces természettudományi tesztet oldott meg, továbbá egy, a tanulási háttér felderítését szolgáló kérdőívet töltött ki.

A 100 kiválasztott osztályban megközelítőleg ugyanabban az időpontban, március első hetében történt a felmérés.

Az eredmények összehasonlíthatóságát biztosítandó, valamennyi helyszínen azonos körülmények között dolgoztak a tanulók, előre kidolgozott forgatókönyv alapján az iskoláktól független felmérésvezetők vezényelték a vizsgálatot.

Az adatok feldolgozását követően a résztvevő iskolák egy általunk készített jelentésben tájékozódhattak az érintett osztályokban történt felmérés eredményeiről. Az *iskolai jelentések* a saját eredményeken túl az országos és a rétegadatokat is tartalmazták, ezáltal lehetővé vált az iskola vezetősége számára az érintett osztály értékelése közvetve az iskola tágabb perspektívájában is.

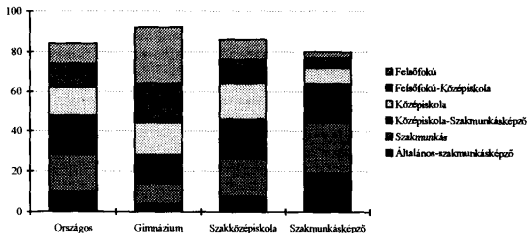
A tanulók jellemzése

A tanulók szociokulturális háttere

A *Monitor '93*-ban – a korábbi felmérésekhez hasonlóan – megkérdeztük a tanulók szüleinek iskolázottságát. Ezen adatok tanúsága szerint a három középfokú iskola-típus szociális összetétele – más adatfelvételek szerint is – *jellegetes különbségeket* mutat. A gimnázium karakterisztikusan a felsőfokú és a középfokú végzettségű szülők iskolája, a szakközépiskola már inkább a középfokú végzettséggel és a szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkezőké, míg a szakközépiskola intézetben a leggyakoribb a szakmunkás végzettségű szülői réteg. A szakközépiskola intézet egyúttal a viszonylag leghomogénebb középfokú iskolatípus a tanulók szociális összetétele szempontjából. Ugyanakkor a gimnázium és a szakközépiskola tanulóinak szociális összetétele sok *rokon vonást* mutat.

A vizsgálat eszközeként használt tanulói kérdőív néhány kérdésére adott válasz segítségével jellemezhetjük a felmért tanulókat – minden kommentár nélkül:

Fiúk	49,2%
Lányok	50,8%
Autójuk van	76,1%
Számítógépük van	33,4%
Saját szobája van	79,1%
Saját tanulószobája van	80,6%
Több mint 500 könyvük van	30,6%
Nem néz tv-t	4,7%
Napi egy óránál rövidebb ideig néz tv-t	20,8%
Napi négy óránál hosszabb ideig néz tv-t	26,3%
Rendszeresen olvas napilapot	72,2%
Rendszeresen olvas idegen nyelvű könyvet	6,2%
Kedvenc tantárgya:	
irodalom	16,2%
nyelvtan	6,1%
történelem	20,6%
matematika	12,7%
fizika	5,6%
kémia	7,6%
biológia	27,1%
földrajz	23,6%
testnevelés	39,1%
ének	19,8%
rajz	24,1%
technika	21,0%
idegen nyelv	27,0%

HORVÁTH ZSUZSANNA

Olvasás, szövegértés

Az olvasás értelmezése a vizsgálat keretében

A különböző célú, tartalmú, kontextusú, kifejtettségű szövegek feldolgozásának és önálló használatának biztonságos elsajátítása a modern társadalmakban az iskolázás kitüntetett feladata. Sikerei és zavarai mindenütt az iskolai képzés hatékonyságának fő mutatói közé számítanak (Báthory, 1992). Ez is indokolja, hogy időről időre nagy tömegű adatfelvétel történjék egy-egy populáció olvasásteljesítményének állapotáról, minőségéről, a feltárható teljesítménykülönbségek okairól (Kádárné, 1985). Az újabb nemzetközi olvasásvizsgálatok háttéradatai is rámutatnak arra, hogy az ifjúság olvasási képességei, szokásai, az írásbeliséghez való viszonya beleágyazódik az ország gazdasági és civilizációs állapotába, kultúrájába, mélyen összefügg például a felnőtt lakosság demográfiai mutatóival, kulturális igényeivel, a diákokat körülvevő iskolai és családi úgynevezett könyves környezettel (Elley, 1992). Míg az összefüggő ismeretek túlnyomó többségét az elektronikus eszközök terjedése ellenére is írott szövegekből sajátítjuk el, továbbá hipotézisünk az, hogy a tanulékonyág egyik feltételének tekinthető néma értő olvasás zavara az iskolai pályafutás egészét befolyásolja. Különösen érzékelhető ez az iskolázás neuralgikus pontjain (például az alsó és a felső tagozat között; iskolaváltáskor). A tanulási zavarok s az ezek egyik meghatározó okaként feltételezhető verbális tanulási zavar erősen befolyásolja azt, hogy adott diák mennyit képes profitálni a neki nyújtott képzésből, azaz hatással van további képzési pályafutására, esetleg egyik döntő eleme a képzési perifériára kerülésének, tehát előrejelző mutató is az iskolázásból kikerülő társadalmi csoportokról. Ez is indokolja, hogy a *Monitor '93*-as olvasásvizsgálat ezúttal arra a korosztályra irányult, amely már tíz évet eltöltött az iskolában. További feltevésünk az, hogy a munkaerőpiaccal közvetlenül kapcsolatba kerülő korosztályok olvasni, azaz informálódni, eligazodni tudása